

DE X LIJST

Een wekelijkse
rubriek over
Haagse gebouwen
op de rijks-
monumentenlijst
door Evelyn de
Regt

De Portugees-Joodse Synagoge: **Produkt**

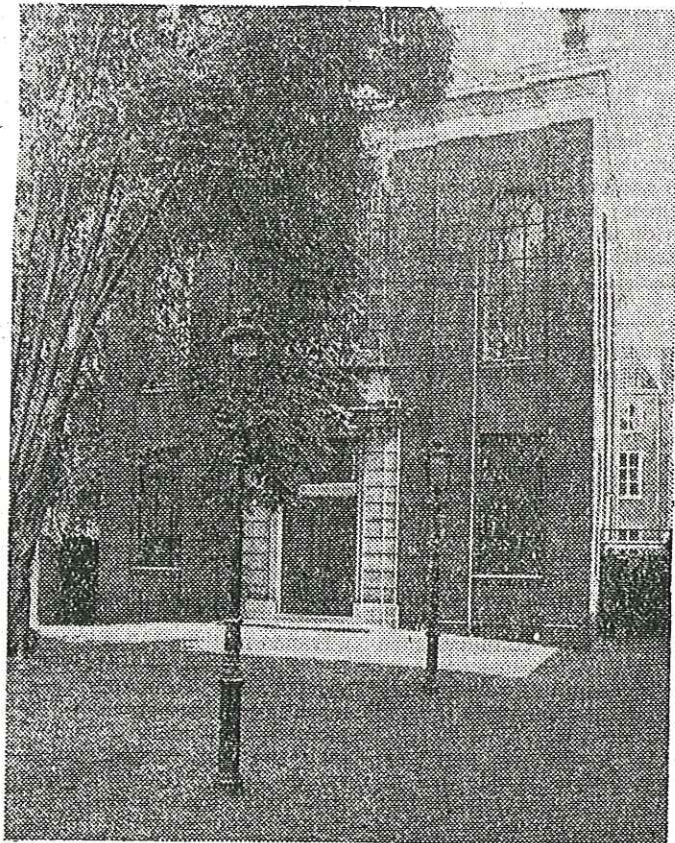
van Hollandse tolerantie

Exotische namen als De Pinto, Suasso en Texeira de Mattos kwam je voor de oorlog in Den Haag vaak tegen. Het waren nazaten van Portugese en Spaanse joden die veelal in de 17e eeuw gevlucht waren voor de vervolgingen in hun geboorteland.

In 1945 leefden nog acht van de oorspronkelijke vierhonderd in Den Haag wonende Portugese joden. Dit aantal was toen te klein om de synagoge aan de Prinsessegracht/Jan Evertstraat weer in gebruik te nemen. In dit fraaie gebouw had de Portugees-Israëlitische gemeente van 1726 tot 1940 haar diensten gehouden.

In de tweede helft van de 17e eeuw kwamen vele Portugese joden naar Nederland. Ze waren veelal rijk en geletterd en bezaten goede handelskontakten over de gehele wereld. De Portugezen belegden hun kapitaal dan ook grif in de handel, en met name de Oost- en West-Indische Compagnie hebben hiervan geprofiteerd.

Vergeleken bij omringende landen vonden de joden hier een redelijk tehuis. Ze werden niet vervolgd, hoefden niet in een bepaalde stadswijk te wonen en genoten vrijheid van drukpers. De gilden - uitgezonderd het winkeliersgilde - stonden echter niet voor hun open. Pas in 1795 zouden ze alle burgerrechten krijgen.

• De hoofdingang van de synagoge aan de Jan Evertstraat, gebouwd in 1726.

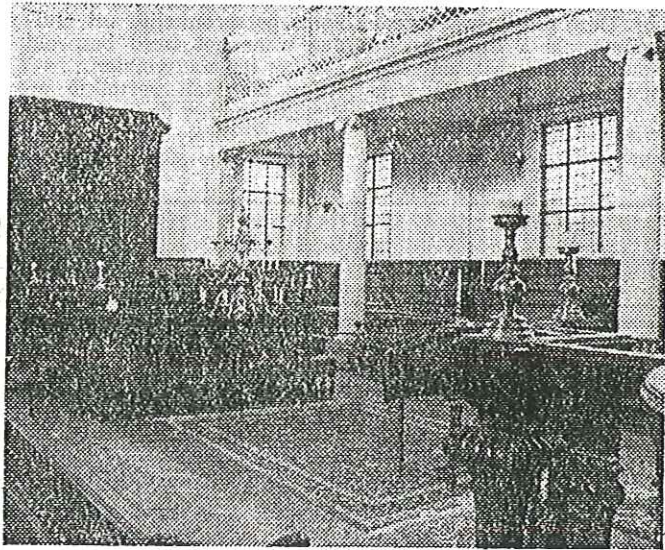
Sabbat

Den Haag stond niet onwillend tegenover de Portugese joden. In 1692 trad het stadsbestuur de joodse gemeenschap zelfs tegemoet in een religieuze kwestie. Het joodse geloof gebod namelijk dat men op de Sabbat geen voorwerpen bij zich droeg of verplaatste op een open plek of in een stad die niet afgesloten was. Den Haag had in die tijd nog grachten rondom de stad, maar omdat hierover stenen bruggen waren gebouwd, kon ze niet doorgaan voor een afgesloten stad. Wanneer deze bruggen door houten ophaalbruggen vervangen zouden worden, zouden de joden op de Sabbat meer bewegingsvrijheid krijgen. Het stadsbestuur stond daarom toe dat de Portugese joden op eigen kosten de bruggen vervingen.

Ondanks dat het aantal Portugese joden niet groot was, ontstonden er toch twee aparte gemeenten met ieder een eigen synagoge. In 1692 stichtte een aantal families de synagoge Beth Jacob aan het Korte Voorhout. Zes jaar later volgde een tweede gemeente, Honen Dal (steun der armen) aan de Bierkade. Deze synagogen waren in huurhuizen gevestigd. Honen Dal telde enkele zeer rijke families onder haar leden, zoals de De Pinto's en de Suasso's. Het kapitaal voor een nieuwe synagoge was aanwezig en in 1724 werd van ridder Salomon de Medina een onbebouwd terrein aan de westzijde van de Prinsessegracht aangekocht.

Daniël Marot

Voor het bouwplan trokken ze de beroemdste architect van 18e eeuwse Den Haag aan: Daniël Marot (1663-1752). Deze protestante Fransman was ook al om godsdienstige redenen wegvlucht uit zijn geboorte-

• Het 18e eeuwse interieur.

land. Hij had in Den Haag diverse fraaie woonhuizen op zijn naam staan, het Huis ten Bosch verbouwd en de decoratie van de Trèveszaal op het Binnenhof ontworpen. Door zijn enorme bouw- en tekenijver verspreidde Marot de Lodewijk XIV-stijl in Nederland.

Marot maakte vóór de synagoge enkele ontwerpschetsen, waarvoor hij een bedrag van 66 gulden ontving. Voor de detailtekeningen en de toezicht bij de bouw was Felix du Sart verantwoordelijk. Met deze architect, meester-metselaar en timmerman werkte hij wel vaker samen. Het nieuwe bedehuis lag zoveel mogelijk geïsoleerd van de wereldlijke omgeving. Aan de Jan Evertstraat kwam een toegangshek van smeedijzer met daarachter een voorplein en de hoofdingang. Boven de ingang werd in het Hebreeuws het inwijdingsjaar en de volgende tekst aangebracht: 'Hoe lieflijk zijn Uw woningen o Heer der heerscharen'. Rondom liep een muur en aan de Prinsessegracht zelf lag een monumentaal woonhuis, waarin het onderkomen van de rabbijn en een apart leerhuis.

Deze bescheiden ligging kwam de overheid goed van pas. Men wilde niet dat niet-protestantse kerkgemeenschappen al te zeer opvielen. Een plan om de synagoge

van een soort toren met klok te voorzien werd door de gereformeerde kerk als aanstootgevend ervaren, en is er dan ook niet gekomen.

Galerijen

De synagoge zelf kreeg de vorm van een zaal met in de lengte aan weerszijden galerijen voor de vrouwen. De vorm lijkt veel op die van de Amsterdamse synagoge uit 1675, het symbool van de welvaart van de Amsterdamse joden. De Haagse is kleiner, maar heeft een bijzonder fraaie ruimtewerking. Het interieur is - nog steeds - vrijwel geheel 18e eeuwse. Een van de belangrijkste meubelstukken is de Hechal, een soort monumentale kast waarin de Tora-rollen zijn opgeborgen.

Na de oorlog stond de synagoge een tijdlang ongebruikt. Door verkoop kwam het joodse bedehuis in handen van onroerend goedhandelaar R. Zwolsman, waarmee de toekomst wat onzeker leek. Inmiddels was echter een Haagse Liberale joodse gemeente opgebloeid die belangstelling toonde voor de oude 'Snoge'. In 1972 werd zij voor 325.000 gulden de nieuwe eigenares. Na een grondige restauratie van synagoge en voorhuis vond in september 1976 de luisterrijke inwijding plaats.

Actie om verder verval synagoge tegen te gaan

DEN HAAG — De kap van de achttiende-eeuwse synagoge aan de Jan Evertstraat achter de Prinsessegracht, is ernstig aangetast door houtzwam. Vanmiddag is de actie 'Synagoge onder dak' begonnen, om geld in te zamelen voor de restauratie. Er is ongeveer een miljoen gulden nodig.

De actie wordt georganiseerd door de Stichting Behoud Oude Haagse Synagoge. De stichting wil zo mogelijk nog dit jaar met de herstelwerkzaamheden beginnen. Behalve het houtwerk van de kap, dat

door de voortwoekerende zwam langzaam verpulvert, moeten de goten en het voegwerk worden aangepakt. De stichting hoopt dat er voldoende geld binnenkomt om ook het meubilair te kunnen restaureren en een systeem voor klimaatbehandeling aan te schaffen. Misschien wordt ook het toegangshek aan de Jan Evertstraat vervangen.

De stichting wordt terzijde gestaan door een comité van aanbeveling waarin onder anderen zitting hebben burgemeester Havermans, commissaris van de koningin Patijn, deken J. Kwaaitaal, ds. C.A. ter Linde van de Kloosterkerk en mevrouw drs. J.C.E. Belinfante, directrice van het Joods

Historisch Museum in Amsterdam. De voorzitter van het comité, kamervoorzitter Deetman, opende de actie vanmiddag met een korte toespraak in de synagoge. „Deze synagoge moet een historische plaats in Den Haag behouden. Wij Nederlanders hebben de plicht alle moeite te doen dit levend monument te laten voortbestaan”, aldus Deetman. Rabbijn Avraham Soetendorp van de Liberaal Joodse Gemeente waarschuwde voor het gevaar van het herlevend antisemitisme in Rusland en de situatie in het Midden-Oosten. „Het antisemitisme behoort niet tot het verleden. Laten wij daarom in Nederland ons levend monument koesteren”.

In het kader van de actie is

een brochure verschenen over de geschiedenis van de synagoge en het huidige gebruik van het gebouw. Het gebedshuis verrees in 1725 op een binnenterrein achter een herenhuis aan de Prinsessegracht. De architecten Daniël Marot en Felix du Sart leverden het ontwerp. De synagoge was bestemd voor de Portugees Israëlitische Gemeente.

Deze gemeente hield in 1942 op te bestaan. Slechts acht van de vierhonderd in Den Haag woonachtige Portugese joden overleefden de oorlog. De synagoge werd in 1972 van de ondergang gered toen de Liberaal Joodse Gemeente het gebouw aankocht. In 1976 vond de plechtige inwijding plaats.

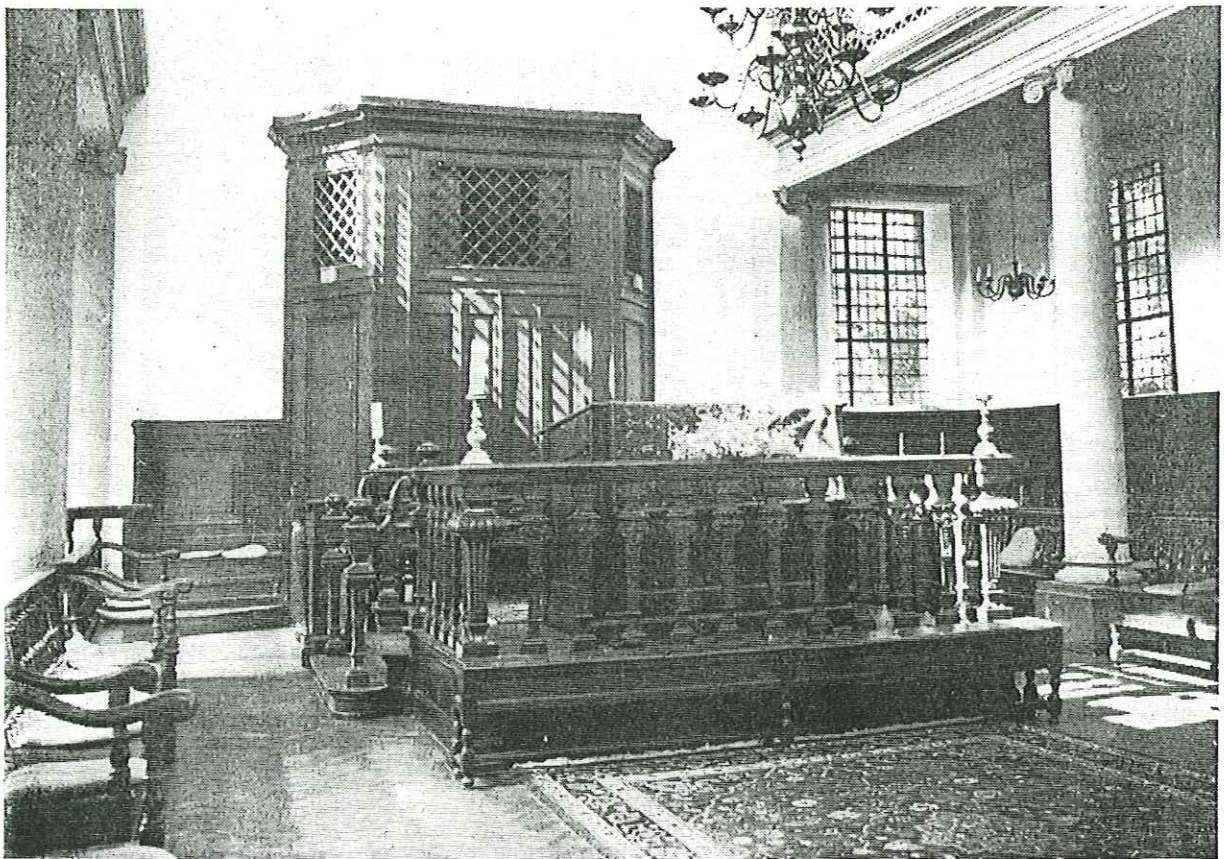
Al vier ton voor herstel synagoge

Den Haag – Voor de omvangrijke opknapbeurt van de synagoge aan de Jan Evertstraat (achter de Prinsessegracht) is al voor een bedrag van ongeveer 400.000 gulden aan subsidie binnen. „Een bemoedigend begin”, zei gistermiddag penningmeester R. Weisz van de speciaal opgerichte stichting Behoud Oude Haagse Synagoge. Deze organisatie gaf eveneens gisteren het startsein voor een inzamelingsactie voor het herstel van het gebouw. Er is een miljoen gulden nodig. De al toegezegde bijdragen komen van het ministerie van welzijn, volksgezondheid en cultuur en de gemeente: WVC is bereid tachtig procent van de kosten van het dak te betalen, de gemeente Den Haag zorgt op haar beurt voor een lening tegen gunstige voorwaarden. „Ook onze joodse gemeente is al druk doende geld bijeen te brengen”, aldus H. Hopp, de voorzitter van de liberaal joodse gemeente, de gebruiker van de synagoge, „maar we zijn er nog lang niet”.

Hopp wees op het belang van de voorgenomen aanpak van het monumentale gebouw. „We hebben de plicht tegenover de generaties vóór ons om deze plaats in stand te houden. De joodse tradities moeten we overdragen; onze ouders hadden die mogelijkheid in veel gevallen niet”.

Van de synagoge, gebouwd in 1726, is vooral het dak er slecht aan toe door de zwamsort die in het hout van de kapconstructie blijkt te zitten. De bedoeling is dat het aangetaste hout wordt vervangen en dat de goten worden vernieuwd. Een aan te brengen ventilatiesysteem moet nieuwe zwamvorming voortaan voorkomen.

Daarnaast wil de stichting het antieke meubilair opknappen en een nieuw toegangshek laten plaatsen. Tweede Kamer voorzitter W. Deetman, tevens de voorzitter van het Comité van Aanbeveling, noemde het een 'morele plicht' om de joodse gemeente te steunen na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog.

Interieur van
de synagoge
aan de Jans-
Evertstraat
ARCHIEFFO

ZWAMMEN ETEN SYNAGOGE

Van onze Haagse redactie

DEN HAAG — Ergens op een klein, schilderachtig binnenplaatsje in het centrum van Den Haag staat een van de oudste en mooiste synagogen van ons land. Van de buitenkant is niet te zien dat het historische gebouw van de Liberaal Joodse Gemeente dreigt te bezwijken onder de vraatzucht van een zwamsort die langzaam maar zeker de gehele houtconstructie aantast. Om de 256 jaar oude joodse gebedsruimte te behouden voor latere generaties, luidt de kleine joodse gemeente onder leiding van rabbijn A. Soetendorp de noodklok.

In de jaren zestig werd het vervallen gebedshuis een ontmoetingsplaats voor hippies. Toen er ook nog een brandje werd gesticht, was voor de Liberaal Joodse Gemeente de maat vol. Het gebouw werd van een belegger aangekocht en gerestaureerd. In 1976 was het weer gebruiksklaar. Maar nu, 16 jaar later, is het gebouw opnieuw aan een reddingsactie toe. Soetendorp: „Als we daarin slagen, kunnen ook volgende generaties naar de erediensten gaan, muziekmaken en feestvieren.”

Als Soetendorp de massief eiken deur van de synagoge openzwaait, wordt direct duidelijk dat de rabbijn en zijn gemeente de vernietigende schimmel geen kans willen gunnen. Het interieur staat in de steigers. Restaurateurs zijn hard aan het werk om het aangevreten dak op te knappen. De achttiende-eeuwse banken en de houten ark zijn met grote stukken plastic beschermd. Niet alleen de zegen komt van boven, ook verfresen en stof dwarrelen neer.

Maar voorlopig blijft het bij een beperkte opknopbeurt van het dak. Er is geen geld voor verdere herstelwerkzaamheden aan onder meer de vochtige muren, pilaren en roestige hekken. Na overheidssubsidies en bijdragen van monumentenzorg, de raad van kerken en de kleine gemeente zelf (200 gezinnen), resteert nog een gat van 450.000 gulden. Het bedrijfsleven toont niet veel interesse om bij te springen in de kosten, die in totaal geraamd zijn op een miljoen gulden.

Toch moet er op de een of andere manier geld komen, vindt Soetendorp. „Anders staat dit gebouw er over een jaar of tien heel slecht voor,” zegt de rabbijn, terwijl hij naar de houten ark loopt om de vijf boeken van Mozes, de zogenaamde Tora-rollen, te laten zien. Het perkament van de rollen is aangetast door vocht.

Soetendorp is bang dat de synagoge mogelijk hetzelfde lot ondergaat als zovele synagogen in 't land. „Je moet er minimuminkomens heeft de monumentaal gebouw een andere bestemming krijgt. Dat mag nooit gebeuren. Dit pand is een juweel. De balans in de architectuur, de materialen die erin zijn verwerkt, zijn uniek.”

Voor Soetendorp en de Joodse gemeente is de synagoge meer dan gebouw. „Het is een levend joods centrum. De synagoge doet dienst als leerhuis, concertzaal, plaats voor de eredienst en er worden rondleidingen gegeven.”

Het is niet voor het eerst dat het uit 1726 stammende monument in vervallen staat verkeert. Na de Tweede Wereldoorlog was de Portugees Joodse Gemeente nagenoeg verdwenen en verpauperde de synagoge zienderogen. De Israëlische ambassade had destijds verregaande reddingsplannen: de synagoge moest worden afgebroken en in Israël steen voor steen worden opgebouwd. Door de hoge kosten ging de operatie echter niet door.

Zwam in synagoge verdelgd

DOOR HERMAN ROSENBERG

Den Haag — Een flinke storm had de oude synagoge aan de Jan Evertstraat noodlottig kunnen worden. Want het dak stond de afgelopen jaren vrijwel los bovenop het gebouw.

Een duistere zwamsoort vrat zich langzaam een weg door uiteinden van de balken van de houten kap. „De kapvoet was er ernstig aan toe”, vertelt ir. H. Ambachtsheer van de gemeentelijke afdeling monumentenzorg. „De sporen waaruit de zwam zich heeft ontwikkeld zaten waarschijnlijk altijd al in het hout. Dat geeft niet, zolang het allemaal droog blijft. Maar op een gegeven moment is er door lekkages een bepaald klimaat ontstaan waarin de zwam kon gedijen”.

Hanebalken

Het kwaad bleef lang onopgemerkt doordat de kapvoet nauwelijks te bereiken is. Je moet je

door een luik wringen om in de smalle en donkere ruimte boven het gestucte plafond van de gebedsruimte te komen. Waarschijnlijk is er tientallen jaren niemand meer de hanebalken ingeklommen.

Ambachtsheer: „Bij de restauratie zijn er ladders aangebracht zodat de zaak in de toekomst goed in de gaten kan worden gehouden. Dat is even belangrijk als de restauratie zelf: controleren en onderhoud plegen”.

De Liberaal-Joodse gemeente is zeer gelukkig met de renovatie van de kap. Maar er moet nog meer gebeuren en daarom wordt de inzamelingsactie voortgezet. H. Hopp, voorzitter van het bestuur van de gemeente: „Heel belangrijk is dat het complete voegwerk wordt aangepakt. Daarnaast is er een goede installatie voor de klimaatbeheersing nodig. Het antieke meubilair van de synagoge heeft te veel te lijden van de he-

teluchtverwarming die er nu is. Bij de inventaris hoort bijvoorbeeld de Heilige Arke, de kast waarin de Tora-rollen worden bewaard”.

Hoogtepunt van de inzamelingsactie is een sponsordiner dat op 11 november wordt gehouden in een zaal bij de synagoge. De schrijver Chaim Potok zal dan zijn nieuwe boek, getiteld 'De Trop-leraar', presenteren. De wervende activiteiten strekken zich ook uit tot de Verenigde Staten, waar veel belangstelling bestaat voor het joodse erfgoed in Europa.

De in 1726 ingewijde synagoge was eens het middelpunt van de bloeiende Portugees-joodse gemeenschap in Den Haag. Deze telde voor de oorlog ongeveer zevenhonderd personen. Slechts twaalf families overleefden de holocaust, waarmee de gemeente vrijwel ophield te bestaan. Heden ten dage, vertelt Hopp met enige trots, is de synagoge weer volledig in gebruik

voor de eredienst. Op vrijdagavond en zaterdagochtend zijn er diensten. „De Liberaal-Joodse gemeente telt nu ongeveer 240 gezinnen. Er zitten ook veel jonge mensen bij. Dat is zeer hoopvol, zeker ook met het oog op het verleden”.

Nog 4 ton nodig voor restauratie

Voor de al begonnen opknopbeurt van de synagoge aan de Jan Evertstraat ontbreekt nog een bedrag van vier ton. De initiatiefnemers hebben voor het project nu een miljoen gulden bij elkaar. Van dat geld is intussen de kap gerenoveerd, een feit dat gistermiddag is gevierd tijdens een bijeenkomst in het gebedshuis.

De inzamelingsactie wordt geleid door de Stichting Behoud Oude Haagse Synagoge.

Restauratie synagoge in Den Haag voltooid

De restauratie van de achttiende-eeuwse Portugees-Israëlitische synagoge in Den Haag is gereed. Voorzitter H.M. Hopp van de liberaal-joodse gemeente en de Haagse wethouder voor de monumentenzorg, drs. H.J. Meijer, zullen woensdag 28 oktober tijdens een korte plechtigheid de restauratie voltooid verklaren.

De restauratie van het gebouw uit 1725, dat tot de fraaiste synagogen in de wereld wordt gerekend, begon in april 1992. Vooral delen van de kapconstructie waren in de loop der jaren aangetast. De kosten bedroegen bijna f 600 000, waarvan het grootste deel werd bijgedragen door het ministerie van WVC. De provincie verleende een subsidie van ruim f 50 000.

Aansluitend op deze restauratie zal een meer omvangrijk en structureel herstelplan worden begonnen. Hiervoor wil de stichting Behoud Oude Haagse Synagoge f 1 miljoen bijebrengen.

RESTAURATIE SYNAGOGE GROTENDEELS AFGEROND

Een levend huis van joods

Een concert dat morgen wordt gehouden is een van de activiteiten om de synagoge aan de Jan Evertstraat toegankelijker te maken voor de Haagse bevolking. 'Iedereen moet van dit gebouw kunnen genieten'.

DOOR DANNY VERBAAN

Den Haag — Het gebouw huilde mee toen eerder deze week de liberaal-joodse gemeente met een rouwdienst de dood van premier Jitzchak Rabin herdacht. Op andere momenten spelen zich er gebeurtenissen af met een veel minder tragisch karakter en lijken de muren ineens te stralen.

De woorden van rabbijn Ruben Bar-Ephraïm verraden een warme genegenheid wanneer hij over de synagoge in de Haagse Jan Evertstraat spreekt. „Het leeft mee met de stemming van de mensen”, zegt hij over het huis van zijn gemeente.

Pas twee maanden geleden werd hij, na een langdurig verblijf in Israël, aangesteld als rabbijn naast Awraham Soetendorp. Bar-Ephraïm had het slechter kunnen treffen, want de synagoge — op een binnenterrein, verscholen achter een hoge muur — maakt een bijzondere tijd door.

De liberale gemeente neemt snel in omvang toe, terwijl het inmiddels 269 jaar oude gebouw er weer als nieuw bijstaat. Het onderging een grondige restauratie, waarvoor ruim drie jaar geleden een inzamelingsac-

tie begon. Die bleef niet zonder succes: de initiatiefnemers slaagden erin het benodigde bedrag van een miljoen gulden in te zamelen en konden met een gerust gevoel de aannemer opdracht geven aan het werk te beginnen.

De ramen zijn nu voorzien van dubbel glas, het dak is geïsoleerd en ook het houtwerk in de kap werd onder handen genomen. „Het was veel verder verrot dan we hadden verwacht”, vertelt gemeentelid R. Glaser, belast met de public relations van de destijds opgerichte stichting Behoud Oude Haagse Synagoge. „Sommige stukken kon je zo verpulveren. Ze waren volkomen vermolmd. Niet dat het gevaarlijk was, maar het bleek wel absolute noodzaak om er iets aan te doen”.

Meubilair

Het werk is nog niet geheel voltooid. Komend jaar zullen van de opbrengst van de inzameling bijvoorbeeld nog de muren worden gevoegd. Voorts ondergaan ook de houten kerkbanken en het overige meubilair een opknapbeurt. „Maar het resultaat van het werk tot nu toe is al grandioos”, knikt Bar-Ephraïm tevreden.

In alle stilte zijn steeds de di-

verse onderdelen van de restauratie opgeleverd. Pas in september volgend jaar wordt de champagne ontkurkt, omdat het dan precies drie eeuwen geleden was dat de synagoge in gebruik werd genomen. Toen nog door de Portugees-joodse gemeente die er tot in 1943 kerkte. Toen verstomden de gezangen. De Duitse bezetter deporteerde de gebruikers van de synagoge en bleek na de bevrijding vrijwel iedereen te hebben vermoord. Nog slechts acht van de vierhonderd leden tellende gemeente hadden de verschrikkingen overleefd.

De 'sjoel' (= synagoge) kreeg verschillende functies, maar kwam pas in 1972 weer in joodse handen. Vanaf dat moment vormt ze het hart van de liberale gemeente. „Het sjoelbezoek is uitstekend”, glimlacht de rabbijn. „Onze gemeente telt 260 families. Het is een hechte gemeente. Tijdens de herdenkingsdienst voor Rabin waren er denk ik zeker 450 mensen. Het was stampvol”.

Componist

Bar-Ephraïm en Glaser zijn trots op hun synagoge en zijn vastbesloten om vaker niet-joodse mensen te verwelkomen. „De bedoeling is niet om hier

Den Haag

een museum van te maken", zegt eerstgenoemde, „Wel willen we ervoor zorgen dat de synagoge open zal staan voor bepaalde evenementen, die dan natuurlijk wel in overeenstemming moeten zijn met het karakter van het gebouw. Maar iedereen moet van dit juweel in het midden van Den Haag kunnen genieten”.

Een van die activiteiten is een concert, morgen, van het Lewandowski koor. Dit telt vijftig mannen en vrouwen die de synagogale werken vertolken van de Berlijnse componist Lewandowski (1821 - 1894). Zijn muziek is ook nu nog tijdens diensten te horen, waarbij als bijzonderheid geldt dat de composities zowel door de orthodoxe als de liberale joden worden gezongen.

Natuurlijk, erkent Glaser, bij dit soort en ook andere activiteiten gelden veel beperkingen. De joodse gemeente is een kwetsbare groep, zodat altijd moet worden gedacht aan de veiligheid. De synagoge is wat dat betreft misschien wel het enige gebedshuis in Den Haag dat de bezoekers eerst door een sluis met een metaaldetector laat lopen. En om binnen te komen moet gebruik worden gemaakt van smalle deuren, aangezien die nu eenmaal beter te controleren zijn. Maar het liefst zou Glaser de machtige houten poorten opengooien die aan de voor- en achterzijde van de kerkzaal zitten. „Het is ons grote ideaal”, zegt hij, zonder daarbij overigens zielig te willen doen.

Het concert van het Lewandowski koor begint morgen om 14.30 uur. De toegang van de synagoge bevindt zich aan de Prinsessegracht 26. Kaarten à 25 gulden zijn te bestellen bij Rie Glaser, telefoon (070)399 42 70 en Ido Menco (070) 355 83 82).